

De Toorts

Kleur

IVN Zuid-Kennemerland

**Nummer 104
September 2018**

OVER DE TOORTS EN IVN-ZUID KENNEMERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. IVN, Instituut voor Natuur-educatie en Duurzaamheid, is een vereniging van vrijwilligers die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 20.000 ervaren vrijwilligers zetten zich actief in met educatie en voorlichtingsactiviteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

Lid of donateur

Leden van het IVN zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waarbij mensen nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten. De jaarbijdrage is voor leden minimaal €24 en voor donateurs minimaal €15. Leden en donateurs ontvangen driemaal per jaar De Toorts. Leden ontvangen bovendien het kwartaalblad 'Mens en natuur' van IVN Nederland.

Bestuur

Jan Saveur (voorzitter, telefoon: 06.53615798), Petra Bürmann (secretaris), Peter Blondel (penningmeester, ledenadministratie), Wim Swinkels (lid).
E-mail: ivnzk.bestuur@gmail.com; ivnzk.peningmeester@gmail.com
Ledenadministratie: ivnzk leden@gmail.com
Bank: NL89TRIO 0198308728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Haarlem

Werkgroepen

Cursussen Arend Reinink, areinink1@gmail.com
Duurzame Leefomgeving Hans Kerkhoff, 023.5288577, ivnzk.duurzaam@gmail.com
Excursies Cor Vlot, 06.51397597, cor@corvlot.nl
Excursies op aanvraag Ok Overbeek, 06.31305324, ivnzk.excursies@gmail.com (stuur een e-mail of een sms)
Excursieplanner Miranda Bosse, mbbosse@live.nl
Haarlemmermeer Anneke Wegman, annekesylvia@gmail.com
Kinderen Hans Smits, 023.5848789, ivnzk.kinderen@gmail.com
Lezingen Carla Kleinpaste, 06.52535343, ivnzk.lezingen@gmail.com
Mediacontacten Eliza Werthenbach, ivnzk.publiciteit@gmail.com
Natuurinformatiecentrum Schalkwijk Therese van Groeningen, 023.5450082, theresevangroeningen@planet.nl
Natuurkoffer Ans Boogers, ivnzk.natuurkoffer@gmail.com
Natuurwerkgroep Marc van Schie, 023.5351239, ivnzk.natuurwerk@gmail.com
Oeverwaluwen Marcel Schalkwijk (Vogelwerkgroep ZK), 023.5636888, jwmschalkwijk@gmail.com
Toorts Jany van Dijk, ivnzk.toorts@gmail.com, 06.55705935
Toortsdistributie Hennie Terpstra, 06.41388789, terpstra.hennie@gmail.com
Verreijkers voor excursies Ok Overbeek, 06.31305324
Website Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek, ivnzk.webbeheer@gmail.com

www.ivn.nl/zuidkennemerland

INHOUD

Redactioneel 3
Nieuwe persvoorlichter 3
Van het bestuur 4
Van groen naar rood 4
Groen en andere kleuren 5
Vogeldag 6
Ledendag 7
De kleur van olie 7
Kleuren van de zee 8
Vogels in kleur 9
Straatje om 10
Habonde's kruidenhoek 11
Herfstkleuren in bloem en boom 12
Kleuren van vissen 13
Tekenedag 14
Puzzel 15
Activiteitenprogramma 15
Fotocollage 16

Atalanta. Foto: Hans Moolenaar

Colofon de Toorts

Redactie: Femke van den Berg, Cas Botman, Esther van den Braak, Jany van Dijk, Hans Moolenaar, Margo Slot

Bijdragen van: Femke van den Berg, Roelof Boddaert, Cas Botman, Jany van Dijk, Marisca van der Eem, Mariëlle Gerritsen, Nico Koning, Ton Landsdaal, Hans Moolenaar, Margo Slot.

Foto voorkant: Tekening gemaakt door Rens van den Berg (8 jaar)

Druk: Editoo Arnhem (editoo.nl); op papier 'Helo', met FSC-keurmerk.

De volgende Toorts verschijnt in december 2018. Kopij graag uiterlijk 1 november 2018 digitaal aanleveren via ivnzk.toorts@gmail.com

VAN DE REDACTIE

Ondanks onze zorgen over de klimaatverandering heb ik toch ook genoten van de zinderende warmte in de afgelopen weken. In dit weer ga ik als vanzelf in een soort vakantiemodus, met alle gevolgen van dien. Al mijmerend wandel ik in onze natuur, alsof deze zomer eindeloos zal voortduren. Het redactiewerk ligt al lang op me te wachten maar o, wat is het toch lekker om buiten te zijn. Alles lijkt kleuriger als de zon schijnt!

Het thema "kleur" van deze Toorts zorgde voor interessante wetenswaardigheden en kleurige foto's. Lees over bomen, planten en dieren die zich laten zien in prachtige kleuren of juist minder willen opvallen met hun schutkleuren. Leer van Femke over de betekenis van groen in het blad, leer van Margo en Roelof hoe vogels zich kunnen uitdossen, leer van Jany hoe vissen zich kunnen verstoppen.

Leef mee met de natuurbelevingen van Cas en Margo, tijdens hun omzwervingen in de duinen. En verneem van Hans de verklaring voor het olie-laagje op het watertje in Thijsse's Hof. Zie van Marisca de kleurige beschrijving van alles wat groeit en bloeit in haar "Straatje om". En lees hoe Ton een uitgebreid verslag schreef over het succes van de regionale vogeldag in Spaarndam. In Habonde's Kruidenhoek leer je hoe je kleurige kleding kunt maken met natuurproducten. Het is veel werk, maar de resultaten zijn prachtig.

Omdat we meer kinderen willen gaan betrekken bij De Toorts, hebben we om te beginnen een wedstrijd uitgeschreven. Kijk snel op pagina 7, waar we een oproep doen aan alle (klein)kinderen van Toorts lezers! Er is een prijs te verdienen! En omdat ook de grote mensen wel eens iets anders willen, heeft Femke een Philippine-puzzel voor deze Toorts gemaakt. De winnaar mag het thema voor de volgende Toorts kiezen. Kijk maar op pagina 15.

Kortom: veel kleurig plezier met het lezen van deze Toorts!

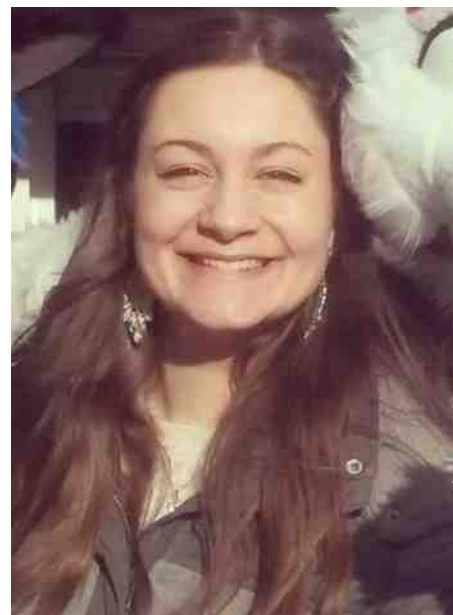
Namens de redactie,
Jany van Dijk

ONZE NIEUWE PERSVOORLICHTSTER

Hallo iedereen! Mijn naam is Elisa Werthenbach. Ik ben 22 jaar en woon in Hillegom. Omdat ik geïnteresseerd ben in media en de opleiding 'Communicatie' wil gaan doen, heb ik gesolliciteerd als 'persvoorlichter' bij IVN Zuid-Kennemerland.

De doelstelling van IVN spreekt mij erg aan. Ik ben al best veel bezig met natuur, duurzaamheid en milieu. Zo ben ik veganist, dierenactivist en werk ik naar een plasticvrije levensstijl toe. Ook werk ik als vrijwilliger bij een konijnenopvang.

Marc van Schie heeft mij goed ingewerkt. Bedankt voor de kans! Ik hoop de komende jaren fijn met jullie samen te werken.

PADDENSTOELDAG 7 OKTOBER 2018

Kom je ook op ontdekkingsreis naar de spannende wereld van schimmels en paddenstoelen? De jaarlijkse Paddenstoelendag van het IVN-Zuid Kennemerland vindt plaats op landgoed Elswout.

Tussen 11 en 16 uur zijn er doorlopend excursies, dia-lezingen, puzzeltochten en veel informatie en activiteiten over paddenstoelen voor volwassenen en kinderen. Het wordt georganiseerd door IVN Zuid-Kennemerland in samenwerking met Staatsbosbeheer en Nationaal Park Zuid-Kennemerland.

Alle activiteiten zijn gratis. Het parkeerterrein loopt gauw vol. Kom lekker op de fiets! Vooraf reserveren of aanmelden is niet nodig. Graag tot dan!

VAN HET BESTUUR

De zomer is alweer voorbij en ik kijk graag terug op de afgelopen activiteiten. Op 13 mei was de Regionale Vogeldag in Spaarndam. Een nieuw publieksevenement dat beslist voor herhaling vatbaar is. Hulde aan de organisatoren! Met onze nieuwe werkgroep, de Natuurkoffer, gaat het goed. Het aantal groepsbezoeken is gemiddeld twee per maand. De werkgroep heeft nu vijf leden. Mede dankzij de excursies en cursussen van de werkgroep Haarlemmermeer breidt het aantal leden zich gestaag uit. Op de speciale Haarlemmermeerse IVN-dag op 1 juli waren 17 leden aanwezig. De ledendag van IVN Zuid-Kennemerland vond op 7 juli plaats met 25 deelnemers. Beide ledendagen waren zeer geslaagd.

Sinds het vertrek van Marc van Schie als onze persvoorlichter hebben we moeten schipperen met de persberichten. Sinds 3 juli hebben we weer een persvoorlichter: Elisa Werthenbach. Zij is nieuw in onze organisatie, dus geef haar alle steun. In de tussentijd heeft Wim Swinkels de organisatoren van excursies en evenementen op weg geholpen met de berichtgeving.

Namens het bestuur IVN Zuid-Kennemerland,
Jan Saveur, voorzitter

Kardinaalsmuts, najaar
Foto: wikipedia

VAN GEELWIT NAAR ROOD

Een rode wachter, Midden Herenduin. Foto: Cas Botman

De lucht is loodgrijs, de bomen donkergroen. De uitzondering op die somberheid staat langs het onverharde pad naar Midden-Heerenduin: het heldere rood van een wilde kardinaalsmuts.

De *Euonymus europaeus* is niet zo'n heel bekende struik, maar is algemeen, ook in onze regio. Wanneer je zijn wintertakken ziet, of het blad in de zomer, dan is 'kleurrijk' niet het woord dat in je opkomt. De struik is de meeste tijd vooral heel groen, met kurklijsten aan de takken, en de bladeren en bast zijn een voedselbron voor allerlei wild. De struik komt vaak sterk terug met 'Sint Janslot' en waterlot.

Geelwit

Ook de geelgroene, bijna witte bloem valt nauwelijks op. Alleen samen vormen ze soms een subtiele witte gloed. Maar waar de bloemen vooral door opvallen is hun overvloedige nectar. Vliegen en kevers weten de struiken dan ook goed te vinden.

Zilvergrijs

In de loop van de zomer is er een andere insectensoort die zich op de kardinaalsmutsen stort: de stippelmot. Hoe later in het seizoen, hoe meer struiken omhuld zijn met zijn grote, zilvergrijze draadweefsels. De larven eten de struik vaak helemaal kaal, maar ook hier helpt het grote regeneratievermogen van de kardinaalsmuts.

Rood

En dan breekt de herfst aan: het spektakelseizoen. De nog niet verorberde bladeren kleuren rozerood en steken af bij het groen en geel van de omgeving. Waarom haar blad zo rood kleurt kun je lezen op pagina 12!

Nog een keer rood

De bloemen zijn dan inmiddels uitgegroeid tot een opvallende doosvrucht. Deze bevat witte zaden, omhult door een oranje zaadmantel en een opvallend rode vruchtwand. Soms vallen de zaden aan witte draden uit hun rode doos, waardoor ze nog meer opvallen. Tenminste, als ze niet worden opgegeten: dat is immers een strijd die de kardinaalsmuts continu voert.

Rood! Foto: Femke van den Berg

Tekst: Cas Botman

GROEN EN ANDERE KLEUREN

Over het open veld van de Zanderij ligt een gele waas. In de juli zon lijkt het een beetje een eentonige, groengele vlakke. Het harde licht maakt alle kleuren oppervlakkiger en harder, waardoor kleurcontrasten nog verder afnemen. Maar dat betekent niet dat er geen kleur is. Je moet alleen wat beter kijken.

De Zanderij is een laaggelegen vlakke tussen landgoed Duinlust, Kraansvlak en Middenduin. Vanaf het midden van de negentiende eeuw is hier zand afgegraven voor de stadsuitbreidingen van Haarlem en Amsterdam. Het zand werd met schuiten afgevoerd over de Zanderijvaart, die als een winkelhaak het gebied insteekt vanaf de Duinlustweg. Vlak na de oorlog kwam er een einde aan de zandwinning.

In het bos rondom de Zanderij ontbreken de kleuren van voorjaar of herfst. De dennen en eiken vormen een gelijkmatige bruine en groene chaos, de abelen bij het spoor mengen dat palet met wat grijsgroenere tinten. Op de kop van de Zanderij, na het spoortunneltje, vind ik pas weer andere kleuren: het wit van verdwaalde boerenjasmijnen, blauwgrijze zwammen en het geel van geel walstro en open zand.

Onder de gele vruchtdozen van een esdoorn door zie ik het open veld liggen. Het water wordt aan het zicht onttrokken door brede rietkragen. Wat domineert is groengeel onder helder

Doorkijkje

Een gele gloed

blauw. Wat een verschil met de kale zilveren vlakke die hier afgelopen winter te zien was!

De bollen die hier van de jaren vijftig tot de jaren negentig werden geteeld, zorgden niet alleen voor de bekende kleurenbanen in het voorjaar. De jarenlange bemesting maakte verschralling nodig, om het gebied om te vormen tot de natte duinvallei die het nu is. De combinatie van schrale grond en schoon kwelwater maken een bijzondere vegetatie mogelijk.

Kleuren in het gras.

De Zanderij staat inmiddels bekend om het voorkomen van een aantal bijzondere soorten. Botanische topers die nu in bloei zijn, zoals rondbladig wintergroen en de moeraswespenorchis, heb ik nog niet kunnen vinden. De waterviolieren zijn wel zo'n beetje uitgebloeid, en de parnassia moet nog beginnen.

In het grote groen zie ik dat de gele tinten misschien niet door droogte komen. Er zijn namelijk grote hoeveelheden ratelaars te vinden en de grote wederik bloeit uitbundig. Langs de randen van het dijkje ontdek ik het wit van duizendblad en moerasspirea, naast het wit-roze van zeepkruid.

Wikke brengt wat vrolijke blauw-roze accenten, terwijl her en der boven het groen het diepe roze van kattenstaarten en wilgenroosje en het vale rood van zuring uitsteken. Er is veel meer kleur dan je zou denken.

Genieten van de natuur begint voor mij met goed kijken. En kleur is maar één van de vele ingangen. Ik kan me dan ook vinden in wat Casper Jansen laatst schreef: "... vroeger vond ik natuur saai. Ik wist niets, ik zag niets, ik hoorde niets. Ik vrees dat ik zelf toen heel saai was."

Tekst en foto's: Cas Botman

Kattenstaart

Regionale Vogeldag: in de ban van vogels

Maar liefst 400 mensen bezochten op zondag 13 mei de Regionale Vogeldag '100% Kluut', georganiseerd door Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, IVN Zuid-Kennemerland en Landje van Gruijters. Er waren meer dan 40 gidsen en vrijwilligers bij betrokken. De dag viel in de Vogelweek van de Vogelbescherming en Fort Benoorden Spaarndam was de uitvalsbasis. Dit bracht de nodige uitdagingen met zich mee.

Uitdagingen in de voorbereiding
Foto: Berna van Baarsen

Als ik samen met 'commandanten' Berna en Marc het Fort Benoorden Spaarndam als kwartiermakers van tevoren verken, ontdekken wij: er is geen gas, geen water en geen elektriciteit aanwezig in het Fort! En over een paar weken is dit fort het decor van de Regionale Vogeldag. Wij willen op deze dag met subsidie van het fonds 'Betrekken bij Groen', presentaties verzorgen, kraampjes inrichten, beamers en iPhones gebruiken, laptops aansluiten en een tentoonstelling in-

Luisteren en kijken in het fort
Foto: Ton Lansdaal

richten die fraai aangelicht moet worden. En dat allemaal in een stikdonker fort zonder stroom?

De oplossing voor dit probleem komt uit het 125 meter verderop gelegen tuinhuisje van overburen Jelle en Kirsten. De afstand wordt overbrugd met een nieuw aangeschafte kabel. In het fort bewaakt een ampèremeter het verbruik van de ledlampen en beamers, zodat er geen overbelasting of totale stroomuitval zal optreden.

En dan is het zondag 13 mei.

Het Landje van Gruijters wordt ingewijd: ervaren gidsen lopen met bezoekers een rondje om het Landje en laten zien waarom en hoe het natuurbeheer is verbeterd. Ook de aangrenzende vogelgebieden als Hekslootpolder en Munitiebos komen aan bod.

BIG SIT voor groot en klein
Foto: Marry van de Geest

Vooraf de excursies in het normaliter niet toegankelijke Munitiebos vinden gretig aftrek. Over het eiland van het Fort speuren kinderen naar vogels en al pluizend zoeken ze naar de botjes van muizen in uilenbraakballen. Kraampjes van het Vogelhospitaal, de Vogelwerkgroep en Thijsse's Hof bieden vogelboeken, flyers en vogelhuisjes. Iedereen kan van dichtbij zien hoe Ron Filippo een Roodborstje opzet. Bij de Big Sit worden tussen 8.00 en 16.00 uur bijna 80 verschillende vogelsoorten gezien.

Preparateur aan het werk
Foto: Eef van Huijssteeden

En niet te vergeten in het Fort zelf: tientallen verlengsnoeren, verdeelblokken en kabelhaspels zorgen ervoor dat de tentoonstelling en de opgezette vogels goed worden aangelicht. Beamers en laptops ondersteunen de diverse lezingen en quizzen en laten de zang en nachtelijke kreten van vogels maximaal tot hun recht komen. De bezoekers krijgen een onvergetelijke indruk van de wereld van vogels en ook van de wereld van het Fort. Want de 'Fort Commandant' loodst de bezoekersgroepen ook langs de historische tekeningen van zijn Fort. Twee werelden smelten zo in elkaar.

Wat een prachtig dag. Zelfs de vogelpreparateur heeft met zijn elektrische föhn en compressor de elektriciteitsvoorziening niet kunnen onderbreken.

Volgend jaar weer?

Tekst: Ton Lansdaal

Drukke bij het uilenballenpluizen
Foto: Eef van Huijssteeden

LEDENDAG 2018

Op 7 juli hebben 25 IVN'ers genoten van de jaarlijkse ledendag van "IVN-ZK". Erna en Jan organiseerden een voortreffelijke excursie naar de Eempolder en Kasteel Groeneveld.

Jonge ooievaars.

Op deze prachtige dag werd gestart met koffie in Theetuin Eemnes, een bijzonder mooie en gezellige omgeving. In de theetuin waren onder andere jonge ooievaars te zien, druk bezig met vlieg oefeningen. Na de koffie zijn we onder leiding van vier natuurgidsen van IVN Eemland, de Eempolder in getrokken. Eén groep is naar een vogelhut gegaan, de andere groep heeft een rondje polder gelopen.

De Eempolder heeft weidse uitzichten en is voor een deel onder beheer van Natuurmonumenten; het andere deel wordt door veehouders commercieel geëxploiteerd. In de polder zijn 22 kolkgraten, ook wel "waarden" genoemd. Ooit ontstaan door dijkdoorbraken, nu een verzamelpaats voor de (weide)vogels.

Juni is niet de gunstigste tijd in de polder om vogels waar te nemen. Elk jaar is er in mei een grote populatie grutto's in de Eempolder, we gaan nog een keer in mei terug om die te bewonderen.

Weidse uitzichten.

Kolkgraten, oftewel "waarden".

De bezoekers van de vogelhut zagen de Casarca, een bijzondere eendenssoort. Maar we zagen of hoorden ook de rietzanger, tureluur, visdief, scholtekster, rietgors, reiger en een (de bus gemiste) grutto.

Na het bezoek aan de Eempolder werd in Kasteel Groeneveld in de tuin een prima lunch geserveerd. Daarna kon je op eigen gelegenheid het park van het kasteel bezoeken. Al met al een zeer geslaagde dag, met dank aan de organisatoren Erna en Jan.

Tekst: Nico Koning

Foto's: Femke van den Berg

DE KLEUR VAN OLIE

Het thema 'kleuren' lijkt een inkoppertje. De kleurenpracht van de herfst zal niet voor het eerst op de agenda van een stukjesschrijver hebben gestaan, dus originaliteit is het motto. De veelkleurige vlek in de vijver in Thijsses's Hof is nu zo'n onderwerp waar je in eerste instantie niet aan denkt.

Beheerder Johan Görtemöller legt aan de hand van een tekening uit het boekje "Thijsses's Hof" de oorzaak van de "olievlek" uit: "Door een drukverschil tussen de omgeving van de vijver welt het water omhoog. Dat drukverschil ontstaat door een ondergrondse waterstroom van een gebied dat hoger ligt naar een sloot of een vijver die lager ligt. Dit wordt kwel genoemd."

Dwarsdoorsnede omgeving vijver.
Bron tekening: Ger Rondo

De bacteriën die het proces van de binding van ijzer met zuurstof begeleiden, vormen het filmpje op het water dat op olie lijkt. Het is dus een vorm van oxidatie. Het water is door opname van o.a. ijzer en calcium uit de onder-

grond kalkrijk maar voedselarm. Dotterbloem, waterviolier en holpijp gedijen hier goed bij.

Dit fenomeen is niet alleen in de Hof waar te nemen maar op meer plekken in Nederland. De vlek wordt dan ook regelmatig als olievlék gemeld bij het waterschap of een andere beherende instantie. Bij rivierdijken wordt het doorsijpelende water rivier(dijks)kwel genoemd en in de polder, je raadt het al, polder(dijks)kwel. In Noord-Kennemerland hebben we te maken met zoute of brakke kwel.

We lopen naar de vijver om het fenomeen te aanschouwen. Inmiddels is het zachtjes gaan regenen en we verwachten dat daardoor de 'olievlek' niet te zien is. Gelukkig is het geen straf met Johan door de Hof te lopen want en passant wijst hij ook nog op een paar bijzondere planten. Voor een mooie foto van 'de olievlék' mag ik in-

Geen olie maar kwel!

Foto: Landschap het Reestdal

derdaad een keertje terug komen, wat ik graag doe.

Na regen kwam zonneschijn én droogte waardoor "de olievlék" steeds niet in zijn volle glorie te zien was. De illustrerende foto hebben we dan ook, met toestemming, mogen gebruiken van het Reestdal een beekdallandschap op de grens van Overijssel en Drenthe. Ga daar ook eens kijken!!!

Tekst: Hans Moolenaar

KLEUREN IN DUIN EN ZEE

Mijn vader was fotograaf. Als kind ging ik met hem de Schoorlse duinen in, om de nesten van grondbroeders te zoeken en fotograferen. De foto's die hij maakte, zijn zwart-wit. Maar in mijn herinnering zie ik nog de kleuren. De groen-bruine heidestruiken, stukken wit-grijs (want kalkarm) zand, geel-groene helm en de nesten - soms niet meer dan kuiltjes in het zand - met verschillende vormen en kleuren eieren. Nu nog voel ik de verwondering en het ontzag, alsof ik iets heel kostbaars zie waarbij de geluiden van het duin om me heen verstommen en ik alleen nog maar kan kijken.

Kleuren zien in water en lucht.

Kleur is voor mij en voor vele anderen vooral beleving. Maar hoe kunnen wij kleuren zien? We zien kleur, doordat een deel van het zonlicht wordt weerkaatst door voorwerpen. Wordt al het licht teruggekaatst door een oppervlak, dan zien we dat als wit en wordt al het licht opgenomen, dan zien we dat als zwart. Licht bestaat uit verschillende golflengtes. Welke er teruggekaatst worden en welke er geabsorbeerd worden, bepaalt welke kleur we zien.

Kraanwater en regenwater hebben niets om zonlicht terug te kunnen kaatsen, er zitten geen deeltjes in. Daarom zien we dit als kleurloos en doorzichtig. De kleur van oppervlakte-

Blauw! Foto: Margo Slot

water zoals zeeën en meren, wordt vooral bepaald door de diepte en deeltjes die in het water zitten. Zo nemen slibdeeltjes en plankton alle rode lichtstralen op en kaatsen de blauwe lichtstralen terug, waar door de zee blauw is. De groenbruine kleur van de Noordzee ontstaat doordat het een voedselrijke zee is, met veel algen.

En de blauwe kleur van de lucht? De dampkring verstrooit het licht van de zon. Blauwlicht heeft een korte golflengte en wordt veel meer verstrooit (weerkaatst) dan andere kleuren, waardoor wij hier meer van zien en de lucht dus blauw zien. Nu wordt ook duidelijk waarom de ondergaande zon rood is en het avondlicht warm van kleur. Bij lage zonnestand wordt de luchtlaag

waar de straling doorheen moet erg dik, en dus de verstrooiing erg groot. Het blauwe licht zal er nu bijna niet meer doorkomen: het wordt alle kanten op verstrooid. Het rode deel van het spectrum wordt weinig verstrooid en bereikt ons ook wel.

Kleur in de schemering. Foto: Margo Slot

Nu ik dit schrijf, juli 2018 in Santpoort, is de lucht al weken strakblauw en het duin zucht onder de hitte van de zon. Duinvalleien staan vrijwel droog, waar ze twee maanden geleden nog als blauwe spiegels in het landschap lagen. Mensen zoeken verkoeling aan zee. De zee, die 's morgens stil en licht lijkt, later op de dag voller van kleur met schittering op de kalme golven en 's avonds oogt als een oneindige, blauwe rimpeling. De zon zakt van geelwit naar rood. De zee kleurt donker. Warm licht valt over de duinen, waardoor het (kalkrijke) zand goudkleurig oplicht tot de schemering overgaat in zwart-grijs.

Tekst: Margo Slot

De zon in de zee zien zakken. Foto: Kim Beentjes

EEN K(L)EUR AAN VOGELS

De helft van mijn tuin is ingericht voor vogels, vossen en buurkatten. Of ik de vogels in mijn tuin eens op kleur wilde brengen, werd me door de redactie gevraagd, en doe er maar wat geluid bij ook! Nou, daar gaan we dan!

Als ik die on-Nederlandse, groene krijslelijk van een halsbandparkiet niet meereken, dan vind ik de gaai de meest kleurrijke met zijn bruin-roze hoofdkleur en de door jagers zo geliefde, blauw-zwart-wit gestreepte veertjes op de panden van z'n vleugels. Zijn zang beslaat uitersten: van het bekende kras-geschreeuw via allerlei imitaties tot het zelden gehoorde, maar wel bestaande, zacht zinderende gekweel van een groep mannetjes in het voorjaar.

“Wat een wondermooie vogel!” (in het Engels dan), riep een mij bezoekende buitenlander uit, toen hij een ekster ontwaarde in de tuin. Wat hij zag, was een tamelijk grote zwart-witte vogel met een groenblauwe glans over rug en kop en met een abnormaal lange staart.

Groenling en roodborst

De groenling met z'n meewarige “t-ziep, tziep, tziep uiuiuiuit” doet zijn naam geen eer aan, want in het hoogseizoen is hij eerder geel dan groen. Zijn neef de vink doet dat stukken beter: een fors, welluidend lied en als hij niet zingt, dan slaat ie zijn slag.

Eerder geel dan groen. Foto: Gerard Bos

Jonge gaai. Foto: Ger Tik

Vogelanalfabeten denken soms dat een mannetjesvink een roodborstje is, maar dát is een heel ander vogeltje. Het liedje van de roodborst is moeilijk te omschrijven, klinkt als een hoorbaar kabbelend beekje, helder, zeer melodieuze, hoog en gevarieerd. Maar qua kleur houdt de roodborst het simpel: rug grauwgroen, borst fel oranje, alles daartussenin lichtgrijs.

Terwijl ik dit schrijf, trippelt een schuchter bruin musje langs, de helft van het koppel heggemus, vaste jaarrond bewoner van de tuin. J.P. Thijsse noemde dit beestje ‘bastaard nachtegaal’, maar dat zal wel vanwege de kleur geweest zijn, want het schrille monotone riedeltje van de heggemus kun je zeker niet nachtegaalachtig noemen. In mijn geboortedialect - het Vlaams - noemen ze dit vogeltje het ‘blauwe

korenmusje’. Wie ooit de eitjes van een heggemus heeft gezien, weet waarom: ze zijn egaal korenbloemenblauw.

De melodieuze roodborst. Foto: Ger Tik

Songfestival in stippeltjesjurk

Omdat het over kleur moest gaan, zijn de echte zangers een beetje in het verdomhoekje geraakt: de zanglijster in z'n bruinbeige stippeltjesjurk en de mannetjesmerel met de gele snavel en de dito omrande ogen. Op een songfestival zou de lijster van mij 12 punten krijgen en de merel 10! Eigenlijk scoort de nachtegaal nog hoger, maar die kastanjebruine jongen hoor ik zelden in de tuin.

Ook duiven hebben we: de grijze met de witte halsband en de beige met de zwarte. Mezen zijn er ook en niet te weinig! In 't geel, zwart, pimpel, kuif en glans. En mocht ik nog een soort gemist hebben, neem me dat dan vooral niet kwalijk.

Tekst: Roelof Boddaert

STRAATJE OM

Bij de ingang van de Stadskweektuin in Haarlem gaat de natuur gewoon door een hek heen, zich er niets van aantrekkend. De lucht is blauw met witte vegen en het gras is groen tot geel. Opeens denk ik: 'groen als gras'. Dat staat voor iemand die nog geen ervaring heeft, maar gras is zomer en winter groen, niets nieuws aan. Op het terrein ga ik direct rechtsaf door een opening in een groene heg, daarna het zandpad rechtdoor en paars en wit wuiven mij al tegemoet rond een poeltje. Wat is het hier mooi!

Blad ruist, autobanden suizen, kinderstemmen klinken blij op. Ik stop bij de wilde peen waar twee oranje insecten op elkaar zitten, waarschijnlijk weekschildkevers.

Dikke hommels zwermen rond de paarse kattenstaarten aan de rand van het watertje, maar het is moeilijk om één op de foto te krijgen. Hommel komt van het woord 'hummel' dat 'zoemer' betekent. Klinkt aardiger dan het Engelse Bumble-bee (lompe bij). Ik vind ze aantrekkelijker dan honingbijen: lekker mollig, behaard, geel-zwart en soms helemaal geel van het stuifmeel.

Rondom het poeltje.

Onder de bloemen van de kattenstaart groeit de gele klaver. Die bloempjes zijn zo mooi, die moet je eigenlijk door een loep bekijken. Door de lange droogte zijn veel grassen verdord en over elkaar heen hangend, smachtend naar een vette regenbui. Niet alle planten kunnen even goed tegen de droogte. De bloemen van de wilde cichorei verdorren voor ze zich kunnen ontplooiën. De witte vlinder die langs vliegt heeft er geen oog voor.

De kleuren die ik het meest zie zijn groen, paars, roze en wit. De wilde peen is uitgebloeid zo bijzonder, als een gebalde vuist met de zaden veilig binnenin. In de schaduw eraast rust een bed vol roze-lila wikke. De blaadjes lijken wel uitgeknipt op maat. De bomen in de buurt zijn al in het donkere zomergroen, niks geen fris lentegroen meer, behalve soms aan de uiteinden. Sint-Janslot?

Een slanke zwart-gele zweefvlieg op donkergeel boerenwormkruid wordt door een hommel van zijn plekje verjaagd. Geen probleem, bloemen genoeg.

Een jonge rode beuk valt op tussen het vele groen. Als je eronder staat en je kijkt omhoog naar de bladeren waar de zon doorheen schijnt, zie je een totaal andere kleur dan de bladeren die beneden in de schaduw zijn. Daar geen mooi roodbruin, maar dof bruin-groen.

Een donkere bruin-rode vlinder fladdert onrustig rond mijn hoofd. Zou ze onrustig zijn door al die kinderstemmetjes? Kunnen vlinders eigenlijk wel horen of alleen zien, ruiken, proeven en voelen?

Terwijl ik weer richting uitgang loop, vraag ik me af of Leonard Springer, de tuinarchitect die tussen 1910 en 1920 de Stadskweektuin heeft aangelegd, toen ook zo heeft genoten zoals ik nu heb gedaan. Ik hoop het voor hem.

En dan wordt op het laatst nog mijn geduld beloofd: een hommel vol stuifmeel binnenin een bloem. Een mooie afsluiting van een klein rondje poel van zomers genot.

Tekst en foto's: Marisca van der Eem

Twee keer oranje.

Vol met stuifmeel.

Habonde's kruidenhoek Verven uit de natuur

Wij zijn zo gewend ons te omringen met kleuren, maar was dit altijd zo vanzelfsprekend? Hoe verrijkte de mens zijn leefomgeving voordat er synthetische verfstoffen waren? Nog niet zo heel lang geleden, tot 1850, stonden ons enkel natuurlijke verfstoffen ter beschikking.

Wie beter te vragen dan Joni Steinmann: ontwerper van kleurrijke fantasy kleding, textielrestaurator en uitbeelder van levende geschiedenis op historische locaties. Haar personage is een verfster in Vikingstijl in een openluchtmuseum in Denemarken. Ze verft er wollen lappen op een houtvuurtje.

Joni met in wede geverfde lap.

Traditioneel zijn er twee verfmethodes. Bij kuipkleurstoffen wordt een plantenmassa vochtig gemaakt en gemalen, waardoor een brei ontstaat die gaat fermenteren. Zo wordt de verfstof uit de plant oplosbaar in water. Bij beitskleurstoffen zorgt een beitsmiddel in het waterbad ervoor dat de kleurstof uit de plant komt. Het vroegste beitsmiddel was urine, maar later werd ook wel aluin gebruikt (handelswaar in de Middeleeuwen), kopersulfiet (uit de metaalindustrie en een beetje giftig), tannine uit galnoten (bij zwarte en bruine tinten) en ijzer (roestkleur). Bij het drogen van het textiel komt de kleurstof in aanraking met lucht waardoor het oxideert, van kleur verandert en zich verder vastzet in de stof.

Het natuurlijke verfproces is van vele factoren afhankelijk en daardoor moeilijk te controleren. Zo pakt de ene stof beter dan de andere: wol en zijde bevatten veel proteïnes en zijn goed te

verven. Ook de temperatuur, de soort beits, de zuurgraad van de plantenverf en de hoeveelheid water zijn van invloed op de kleur. Voor haar werk als textielrestaurator gebruikt Joni altijd moderne chemische verven, omdat het effect hiervan heel voorspelbaar is.

Voor het kleuren van textiel zijn drie hoofdkleuren nodig: geel, blauw en rood. Door in twee verschillende kleurbaden te oververven kunnen alle kleurcombinaties gemaakt worden. De gele kleur is afkomstig van wou, verfbrem en uenschillen. De rode kleur is afkomstig van meekrap dat vroeger in Zeeland werd verbouwd of cochenille (gestampte schildluis). Blauw was afkomstig van wede en later van het veel geconcentreerdere indigo (*Indigofera tinctoria*). *Tinctoria* is Latijn voor 'als verfstof gebruikt'.

Het purper was heel moeilijk te maken in de Middeleeuwen vanwege slechte resultaten van oververven van rood met blauw. Echt purper werd gewonnen uit de klieren van twee soorten mediterrane slakjes. Een alternatief vormde een langdurig verfproces met korstmoss, door het veelvuldige gebruik zeer zeldzaam geworden. Het echte purper was daarom ook een teken van hoog aanzien en voorbehouden aan koningen en hoge geestelijken.

'Beautiful decay' - korset met gevilde paddenstoelen.

Ook met paddenstoelen kun je verven, blijktens een experiment van Joni met de pagemantel, die een oranje kleurstof afgeeft. Maar omdat vele paddenstoelen zeldzaam zijn, kun je je beter laten inspireren door het door Joni gemaakte korset met bekerzwammetjes, elvenbankjes en rode koolzwam. Neem ook eens een kijkje op Joni Steinmann's website: www.rainbow-curvecorsetry.com

*Tekst: Mariëlle Gerritsen
Foto's: Joni Steinmann*

Kleurenstalen van verfexperimenten: zwart (walnoot), geel achteraan (wou), rozerood (cochenille), blauw (wede), rood/oranje (meekrap), geel vooraan (uenschillen).

KLEURIGE BOMEN EN PLANTEN

Tijdens de nazomer beginnen de bomen en planten weer te verkleuren. Van het frisse groen in de lente naar geel oranje gekleurd of zelfs rood blad in de herfst. Je staat er bijna niet bij stil welk proces hierachter zit.

Opvangen van zonlicht. Foto: Femke van den Berg

Blad van loofbomen bevat de stof chlorofyl ofwel bladgroen, waarmee lichtenergie wordt opgevangen. Chlorofyl absorbeert alle zichtbare kleuren die aanwezig zijn in het zonlicht, behalve groen. Het groene licht wordt teruggekaatst waardoor we het blad als groen waarnemen. Naast chlorofyl zitten er nog drie andere pigmentkleuren in een blad: xantofyl (geel), caroteen (oranje) en anthocyaan (rood).

Niet alleen planten en loofbomen bevatten xantofyl, ook dieren hebben deze kleurstof. Dat geldt niet voor anthocyaan, de stof die bij rode kool zorgt voor de paarsrode kleur. Ook caroteen komt van nature niet voor bij dieren. Ze kunnen het wel binnen krijgen via het voedsel. Denk hierbij aan flamingo's die wit kleuren als ze te weinig caroteenrijk voedsel tot zich nemen.

Het afnemende zonlicht is voor bomen en planten het teken om zich voor te bereiden op de komende winter. Het chlorofyl is een kostbare grondstof en moet daarom bewaard worden. Voordat de bladeren afsterven, wordt het chlorofyl dat zich nog in de bladeren bevindt, daarom teruggetrokken en opgeslagen in de takken en de stam. Doordat de groene kleur niet meer aanwezig is, worden de andere drie pigmentkleuren zichtbaar. De samenstelling van deze kleuren verschilt per boom of plant, en daarmee ook de variëteit aan kleuren in de herfst.

Xantofyl en caroteen kunnen net als chlorofyl zonlicht omzetten in suikers. Eigenlijk zijn dit hulpkleurstoffen naast chlorofyl. De rode kleur in bladeren wordt door planten speciaal aangemaakt onder invloed van zonlicht.

Suikers die aangemaakt worden in het blad kunnen in de herfst niet meer afgevoerd worden. Hierdoor stapelen de suikers zich op. Onder invloed van licht gaan deze suikers zich binden op bepaalde eiwitgroepen tot anthocyanen.

De felle rode tot paarse of zelfs blauwe kleur is afhankelijk van de zuurtegraad in het blad. Bij een lage zuurtegraad zien we rode kleuren en bij hogere zuurtegraden meer paarse kleuren. Waarschijnlijk beschermt de rode kleur het blad tegen kou en schade door de soms nog felle herfstzon. Biologen denken dat rood verkleurende herfstbladeren mogelijk ook beschermen tegen het optreden van plagen van bladluizen in het volgend voorjaar.

Als het rustig weer is, blijven de herfstbladeren aan de takken zitten en kunnen we genieten van vele mooie kleuren. De gewone esdoorn kleurt opvallend geel in de herfst, net als de berk. De Amerikaanse eik kleurt rood.

Na de winter loopt de buitentemperatuur op en daardoor ook de temperatuur van de bodem. De druk van de sapstromen in de wortels neemt dan toe en zorgt ervoor dat takken en twijgen van water worden voorzien. Knoppen lopen dan vervolgens uit.

Als je in de lente weer dat frisse bladgroen ontwaart, bedenk dan dat dit blad veel kleur herbergt. Dit komt in de herfst weer tevoorschijn om ons te betoveren met een bonte stoet aan kleuren!

Tekst: Femke van den Berg

Blad en noot in herfsttinten Foto: Hans Smits

VISSSEN EN HUN KLEUR

Vissen zijn er in alle kleuren van de regenboog. In de koraalriffen leven vissen in honderden kleurschakeringen, maar ook hier in het noorden hebben vissen verschillende kleuren. Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat het grootste deel van alle vissen kleuren kan zien. Maar waarom heeft de rietvoorn of baars van die kleurige vinnen en waarom is een platvis zandkleurig?

Waarom die kleuren?

Naarmate je dieper onder water gaat, verdwijnt eerst het rood, dan oranje, dan het geel en groen en tot slot het blauw. De breking van het licht in het water is hiervan de oorzaak.

Net als de dieren op het land hebben vissen verschillende redenen om een bepaalde kleur te hebben. Soms willen ze zich camoufleren, soms wil het mannetje zich onderscheiden van zijn concurrenten, soms geven ze een signaal af: "Eet me niet, ik ben giftig."

Een van de belangrijkste redenen is de voortplanting. De mannetjes trekken met hun kleur vrouwtjes aan. Hoe mooier de kleur hoe hoger de kans om te paaien en dus op nageslacht.

In de Noordzee zie je veel platvissen die zich *verstopp*en op de bodem en daardoor bijna niet herkenbaar zijn. Hun kleuring is divers en ze verschillen onderling ook wel qua uiterlijk, maar alle platvissen kunnen zich zo prima camoufleren.

Er zijn zeevissen die een lichte buik hebben en een donkere rug. Met deze tinten zijn ze voor roofdieren moeilijker te herkennen. Een vis die onder hen zwemt, zal de lichte buik niet zien afsteken tegen het zonlicht. De vogel die

Camouflage in de Noordzee.
Bron: Dier-en-natuur.infonu.nl

Prachtig die oranje vinnen. Foto: Femke van den Berg

een visje wil verschalken, zal de donkere rug niet makkelijk zien in het donkere water. Donkere vissen in zoet water, zoals de snoek, zijn zo gekleurd om juist niet herkenbaar te zijn voor hun prooi. Daarom gaan ook zij op in de omgeving waarin ze leven.

Een theorie is dat vissen verschillende kleuren hebben, om zich te verzekeren van hun eigen soort en daarmee ook de diversiteit. Als je allemaal dezelfde vorm en kleur hebt, kun je ook met je eigen soort in een school zwemmen. Andere vissen dan jouw soort zwemmen zelden mee.

Theorieën zijn er volop; veel voorbeelden spreken diezelfde theorieën ook weer tegen. Er zijn soorten waar de mannetjes en de vrouwtjes hetzelfde

gekleurd zijn. Niet alle zeevissen hebben een lichte buik en donkere bovenkant. Niet alle giftige vissen zijn felgekleurd. Denk maar eens aan de Pieterman!

Voor vissen die diep in zee of op de zeebodem leven, of vissen die weinig kleur in hun leefomgeving zien, of vissen die in heel troebel water leven, heeft het hebben van een kleur niet veel zin. Dat zou je zeggen, maar de hengelvis en de achtarmige inktvis gebruiken dan weer allerlei kleurige trucjes om prooi te vangen.

Wat is nu de conclusie? Nou, eh, eigenlijk weten we maar heel weinig over de reden waarom vissen kleur hebben.

Tekst: Jany van Dijk

Grijs en zilver bij de brasem. Bron: Wikipedia

TEKENWEDSTRIJD

Doe mee aan de kindertekeningwedstrijd van de Toorts!

Wat kan je winnen?

- De 3 mooiste tekeningen: het avonturen boek "Jodeledokus en het eiland mysterie", geschreven door Bert Smit uit Bloemendaal.
- De mooiste tekeningen komen in de Toorts van december 2018.
- Alle tekeningen worden tentoongesteld op de Paddenstoelendag, 7 oktober op Elswout.

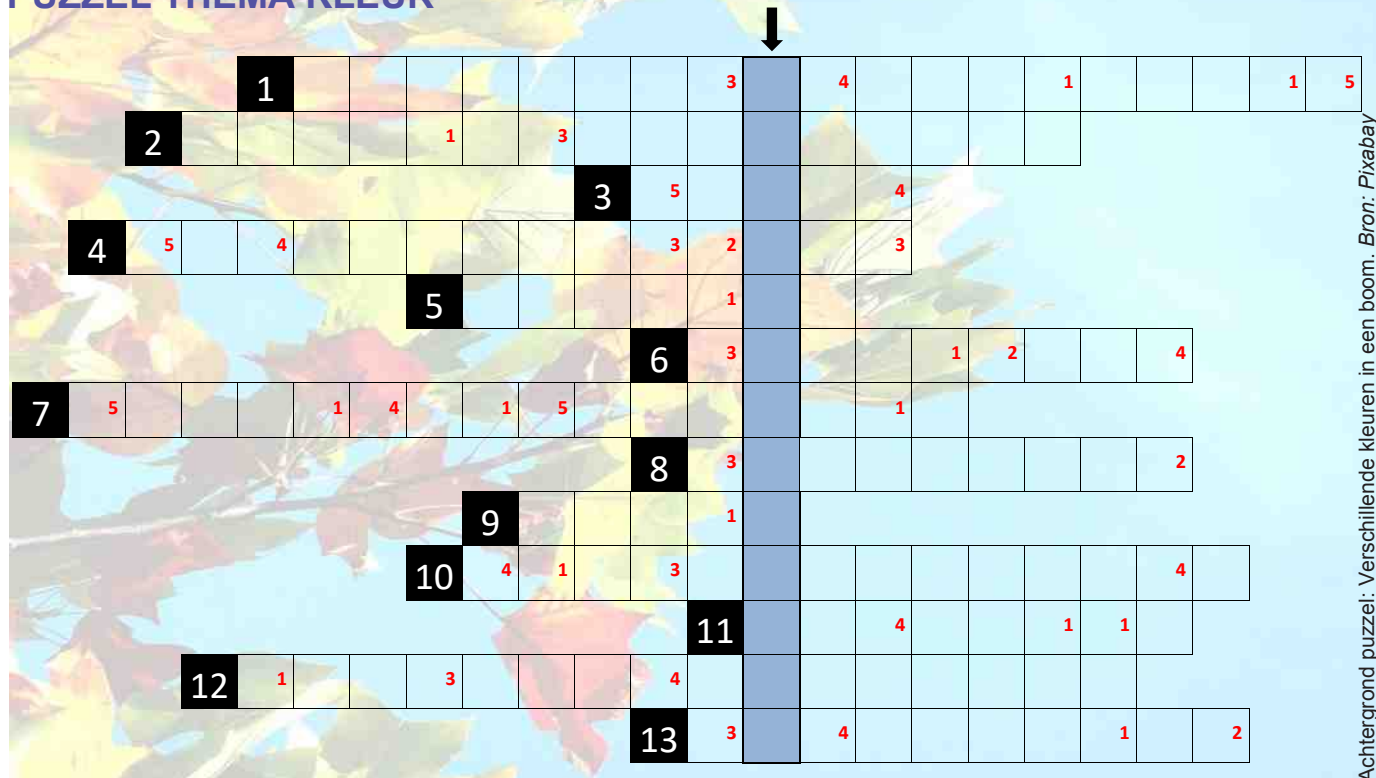
Hoe kan je meedoen?

- Alle kinderen tot en met 12 jaar kunnen meedoen.
- Maak een mooie, kleurige tekening van de natuur. Alles wat jij mooi of leuk vindt mag; een boom, konijntje, vogel, bloem, vis, duinen, zee, alles!
- Mail uiterlijk 30 september een foto van je tekening naar: ivnzk.toorts@gmail.com
- En stuur je tekening óók per post naar:
Redactie Toorts, Jacob van Heemskerklaan 12, 2121 XZ Bennebroek
- Zet in de mail èn achterop je tekening duidelijk je naam en leeftijd.

De prijsuitreiking is op de Paddenstoelendag, 7 oktober op Elswout.

PUZZEL THEMA KLEUR

Achtergrond puzzel: Verschillende kleuren in een boom. Bron: Pixabay

1. Vaste rubriek van Mariëlle Gerritsen
2. Evenement dat op 7 oktober 2018 plaatsvindt
3. Thema van deze Toorts editie
4. Natuurlijk en religieus hoofddekseel
5. Laaggelegen vlakke tussen landgoed Duinlust, Kraansvlak en Middenduin
6. Herfstmaand
7. Oproep voor kinderen in deze Toorts dit in te sturen
8. Fort benoorden
9. Vloeistof waar afgelopen zomer tekort aan was
10. Maker van tekening op voorpagina (volledige naam)
11. Oranje kleurstof dat zich in bladeren bevindt
12. Nieuwe persvoorlichtster
13. Vaste rubriek van Marisca van der Eem

Inzenden oplossing

De antwoorden op de vragen zijn te vinden in deze Toorts. Vul alle antwoorden in. In de kolom onder de pijl komt van boven naar beneden een woord te staan. Stuur de oplossing voor **29 september** naar: ivnzk.toorts@gmail.com.

De winnaar bepaalt het thema van de volgende Toorts-editie!

ACTIVITEITENPROGRAMMA HERFST – WINTER 2018

Vruchten en zaden in Vennepershout

Zondag 7 oktober

Vertrek: parkeerplaats Vennepershout
Lodge Nieuw-Vennep, informatie:
ivnhaarlemmermeer@gmail.com

Belevingswereld van bomen in de oude binnenstad van Haarlem

Zondag 14 oktober

Melden bij de ingang van de Kweektuin
Start wandeling: Witte Herenstraat/
hoek Magdalenastraat
Informatie:
Noes Bleker
noes.bleker39@gmail.com
of Hennie Terpstra
terpstra.hennie@gmail.com

Trekvoegelexcursie Hekslootpolder

Zondag 14 oktober

Vertrek: Infopaneel hoek Spaarndam-
seweg-Vondelweg Haarlem
Informatie: ericvanbakel@hetnet.nl

Belevingsexcursie "Dag van de stilte"

Zondag 28 oktober

Vertrek: Nationaal Park Zuid-Kennemerland, ingang Bleek en Berg (Bergweg, Bloemendaal)
Aanmelden verplicht via website
www.np-zuidkennemerland.nl

Rondje Oosterplas

Zondag 18 november

Vertrek: Informatiebord ingang Bleek en Berg
Aanmelden verplicht via website
www.np-zuidkennemerland.nl

- Excursies gaan altijd door, ook bij regen.
- Niet alle activiteiten zijn vermeld.
- Kijk voor actuele tijden, informatie en andere activiteiten op www.ivn.nl/zuidkennemerland of www.np-zuidkennemerland.nl.

Winter in Holland's duin

Zondag 2 december

Vertrek: Amsterdamse Waterleidingduinen bij ingang de Oase

Kerstwandeling

Woensdag 26 december

Vertrek: Amsterdamse Waterleidingduinen bij ingang de Oase
Aanmelden verplicht via
ivnzk.kerstwandeling@gmail.com

Foto's over het thema "Kleur" door Jan-Willem Doornenbal, Marisca van der Eem, Hans Moolenaar, Hans Smits, Gerard Bos